

AZ ILLEGITIM MAKEDÓNIA

JÚNIUS UTOLSÓ NAPJAIBAN abban a kivételes szerencsében volt részem, hogy mint a makedón diákszervezetek vendége, egy nemzetközi társaság tagjaként végigjárhattam Makedóniának Bulgáriánál maradt területeit, bepillantást nyerhettem a makedón forradalmi szervezet legmélyére s egy vadregényes, erdős hegyháton két és fél órát beszélgethettem Ivan Mihajlofial, az illegitim Makedónia láthatatlan és évek óta állandóan ismeretlen helyen tartózkodó szellemi vezérével. Minden táj, minden szó, minden mozdulat, amelynek ezek alatt a napok alatt tanúja voltam, úgy él bennem, mintha egy perccel előbbi élményem lenne. A rendkívüli élmény mély benyomásai közepett megkísértem a beszámolást a forradalmi Makedóniáról. Hátha sikerül rámutatnom az európai fontosságú kérdés néhány oly részletére, amelyet a személyes tapasztalat elevensége tesz újszerűvé s megörökíthetem a magyar nyilvánosság előtt Európa tűzfészkeének néhány napos állapotát, amely annyira idegen a magyar szemnek, hogy ha nem lennének szem és fültanui, meg lehetne vádolni azzal, hogy a messziről jött ember szeret érdekeseket mondani. Makedónia kétségtelenül Európa legérdekesebb területe. Telítve van forrongó indulatokkal, féktelen szabadságvágygal és gyűlölettel, kiművelt európai koponyákkal és balkáni erkölcsi felfogással s a túlfűtött légkörben élő, olcsó életű emberek azt hiszik benne, hogy innen fog fellobbanni a legközelebbi világháború égreszőkő lángja. A parazsat, amely bármely pillanatban lánggá lobbantható, magam is láttam...

Hajón utaztunk lefelé. Először Viddinben, Bulgária legszegényebb és legelhanyagoltabb városában szálltunk ki s fogadtuk egy emigráns makedón egyetemi hallgató s két szép szemű hallgatónő üdvözlését és vadvirágból összeállított csokrait. Ez a jelenet a következő napokban sokszor ismétlődött meg. Falukban, városokban makedón polgármesterek, nemzeti viseletben pompázó makedón hölgyek köszöntöttek a bulgár katonai zenekarok asszisztálása mellett. Szinte az volt a benyomásunk, hogy nem is Bulgáriában, hanem a már független Makedóniában járunk. Viddinben, Lomban, Szófiában, Küsztendilben, a szerb határon, Parakovóban, Gorna Djumajában egyformán mindenütt a felszabadításra váró, idegen igában nyögő Makedónia panasza köszöntött minket a szónokok szavain és a vadvirágos csokrok üzenetein át. Bulgáriát észre sem lehetett venni, végig a háttérben maradt, mintha csak vendéglátója, otthontadója lenne a szabadságáért küzdő makedón népnek, hogy legyen annak egy biztos pontja, amelyre támaszkodva kifordíthassa a mai Balkánt a helyéből. Nyugat-Bulgária a maga lénye-

gében már Makedónia, amelynek önálló adózása, igazságszolgáltatása, célkitűzése és láthatatlan ura van, amely önálló külpolitikát csinál és háborút folytat olyan külhatalmak ellen, amelyekkel a hivatalos Bulgária békében él.

Vonatunk a Balkán-hegység csodálatos szépségű, változatosan vad hágóján át húsznál több alagúton keresztül kapaszkodott fel a szófiái fennsíkra. Szófia felett június végén is hősapkát viselő hegység emelkedik. Az utcákon keleti forgalom. Zaj, láрма, kelet és nyugat keveredése és a legforgalmasabb utcákon hónapok óta, az Efitimoff-féle gyilkosság óta, átlag napi két politikai gyilkosság. Megérkezésünk napján egyik kommunista nyomdába dobtak bombát egy autóról a makedón szervezet tagjai s állítólag négy revolveres merénylet is volt. A bombarobbanás eredményét magam is láttam. Az első este bankettje után két óra tájban mentem haza a szállómba. Az utcán két szuronytszegezve, futólépésben szaladó katonai járőrrel találkoztam. Már ez is szokatlan volt, az igazi meglepetés azonban hajnalban ért, amikor ötkor ki akartam autózni programmszerűen a bolgár-szerb határra. A szálloda előtt világháborús kép. Mindenhol orosz-egyenruhás bolgár gyalogosok és lovasok cirkálnak, állanak őrt. Sehöl egy civil. Ha egy 5—6 éves gyerek az utcára téved, rögtön négy katona motozza meg és kergeti vissza. Nekünk sem szabad az utcára mennünk, utóbb az ablakokhoz sem engedtek. Senki sem tudja, hogy mi történt. Csak azt tudjuk, hogy nem szól a telefon sem és reggeli három órától kezdve egész Szófiában megszűnt az élet. A katonaság házról-házra, szobáról-szobára jár és fegyvereket s gyilkosokat keres. Nincs reggeli, nincs ebéd. Nem mennek ki a mentők. Nincs mozgási szabadsága az orvosoknak sem. És senki sem tudja, hogy meddig fog ez tartani. Minket, mint nemzetközi delegációt, különös protekcióval szuronyok között elvisznek ebédelni egy közeli butikba. Ebéd alatt szuronyos őr áll mögöttünk s még így is ránk zárják az ajtót. Végre este ³/₄8-kor elvonul a katonaság. Egyszerre megtelnek az utcák s Szófia éppoly hangos és lüktető életű, mintha nem öt perccel előbb szabadult volna fel egy tizenhét órás megszállásnál is szigorúbb statáriális zárlatból. Ez volt a legelső benyomásunk. Bulgária megütöközött az illegitim Makedóniával.

Feltűnő volt, hogy a helyi lapok alig tettek említést a dologról s csak hosszas érdeklődés után sikerült megtudni, hogy az utóbbi hetekben elharapózott politikai természetű bűntények váltották ki ezt a rendkívüli intézkedést. A kora éjjeli órákban határozta el a minisztertanács ezt a radikális tisztogatási módot s a végletekig megbízható hadsereg, Bulgária büszkesége és egyetlen fixpontja, éjfélkor alarmiroztatott. Az egy napi zárlat eredményét nem sikerült megtudnunk. A kósza hírek oly fantasztikus számú elkobzott fegyverről és bombáról beszéltek, hogy bár a Balkán a nagy lehetőségekhez hozzászoktatott ugyan, de ezeknek a számoknak nem mertem mégsem hitelt adni.

A kutatás kétségtelenül a makedón frakciók és a bolsevikiek ellen irányult. Todor Alexandroffnak, a makedón forradalmi komité egykori vezérének erőszakos halála után a makedón illegitim szervezet megbomlott. Alexandroff politikai végrendelete szerint Ivan Mihaj-

loffot illetve volna a vezéri szerepkör. Az új vezért azonban Protogerollnak kisszámú személyes hívekből álló pártja nem ismerte el, mire a párttűtő Protogeroff nem kerülhette el a sorsát: egy jól irányzott golyó leterítette. Hívei azonban nem adták fel a küzdelmet, hanem — egybehangzó források szerint — részben szerb, részben kommunista pénzen tartván fenn magukat, kíméletlen harcot folytatnak a Makedónja felszabadításán dolgozó, a makedón nép előtt abszolút tekintélynek örvendő Mihajloff-féle illegitim makedón komité ellen. Természetes, hogy minden Protogeroff-párti gyilkosság egy-egy Mihajloff-féle politikai merényletet vált ki. Emlékezzünk csak vissza a tavaszi Eftimoff-féle gyilkosságra és a kórházi ápolónőnek a gyilkos ellen elkövetett merényletére. A két párt elkeseredett belharcát a kommunisták beleavatkozása teszi színeesebbé, akik ellenséget látnak a makedón mozgalom erőteljes nemzeti színezetében s így szintén Mihajloff-ellenesek. A kétes makedón elemék összeszedése s a fegyver utáni kutatás tehát mindhárom rendező elem ellen irányult. A siker azonban aligha lesz több, mint pillanatnyi. A kölcsönös gyűlöletet és a célratörés kíméletlen szenvedélyét oly belső tüzek hevítik, hogy a végleges leszámolás nélkül az állam aligha fogja tudni a közbiztonságot helyreállítani.

Az európai ember, amikor ezeknek a szenvedélyeknek a közép-pontjába kerül; két kérdést vet fel: mik is ezek a makedónok és mit akarnak tulajdonképpen? Megkísértem a lehető legegyszerűbb és legrövidebb választ adni a kérdésekre.

A BULGÁR NYELVTÉRÜLET a bulgárság felszabadítása óta több állam között oszlik meg. A török birodalomban a török önkény alatt megvolt a bulgár etnikum egysége. A bulgárul beszélő elemek túlnyomó többsége az úgynevezett Makedónja területén lakott s ezen belül egységes kultúrkört és — azt állítják — gazdasági egységet jelentett. A Balkán lassú felszabadulása kapcsán egymásután születtek meg a különböző balkáni nemzeti államok, közöttük Bulgária is. Nemzetiségi igényeit azonban Bulgária tudta legkevésbé kielégíteni: Makedónja túlnyomó része Szerbiához és Görögországhoz került s Bulgária csak a keleti peremét kapta meg a bulgárok lakta Makedóniának. Az új államhatárok széttépték a makedón-bulgárság addig megvolt kulturális és gazdasági egységét. Az új Bulgária lakosságának azonban több mint $\frac{3}{5}$ -e makedón-bulgár s így a nemzettest megcsonkítását Bulgária nem vette belenyugvással, hanem állandóan élt és él benne az a gondolat, hogy a mintegy Vio-ében idegen igában nyögő testvér makedónságot fel kell szabadítani.

A makedón mozgalom a közeli napokban lesz negyven éves. Kezdetben kulturális jellegű szervezkedés és mozgalom volt. Elsősorban a bulgár nemzeti egyház érdekében folytatott küzdelmet. Oly természetű volt ez a törekvés, mint aminőt a magyarországi románság folytatott a múlt század derekán, hogy egyházát kiszabadítsa a szerb egyház kötelékéből. Míg a szerb és a görög nemzeti egyházat a konstantinápolyi patriárcha önként engedte el, addig a bulgár nemzeti egyházi törekvésekre kiátkozás volt a válasz s id. Andrassy Gyula közben-

járására nem a patriárcha, hanem a szultán bocsátotta el a bulgár nemzeti egyházat. A kezdetben kulturális törekvésű makedón mozgalom szerb és görög provokációra tért át az erőszakos eszközök alkalmazására. A szerbek és a görögök vezették be a területükön maradt makedónok ellen a terrorcselekményeknek kormányzóeszközüül való felhasználását. A makedón komité nem tért ki a provokáció elől s azóta forradalmi eszközökkel küzd a szerb és görög igában nyögő makedónság szabadságáért.

Természetes, hogy a nemzetközi szerződésekkel megkötött kezű Bulgária nem szentesítheti ezeket a békebontó, forradalmi cselekedeteket. így alakult ki az idők folyamán, a kényszerítő körülmények hatása alatt a bulgár-makedón szervezet kettőssége: a legitim és az illegitim szervezet. Mint maga Ivan Mihajloff mondta nekem több mint két és fél órás interviewjában, Bulgáriában nem az állam, hanem a társadalom a nemzeti gondolat hordozója. Ennek megfelelően számos társadalmi szervezet alakult, amely a makedón nemzeti gondolatért küzd a gazdasági és a kulturális legitim eszközök felhasználásával. Ezek a legitim társadalmi szervezetek végzik a külföld felvilágosító munkáját, az új makedón intelligencia támogatását, a társadalmi szervezés összefogó munkáját. Ezek mellett azonban ott van az illegitim forradalmi komité, amelyet nem kötnek nemzetközi szerződések, amely forradalmi eszközökkel tartja ébren a kérdést s tartja a kezében mint illegitim s így minden eszközt skrupulus nélkül felhasználni merő szervezet a hatalmat az egész Bulgáriában maradt Makedónia felett.

A forradalmi komité mai vezetője Ivan Mihajloff. Mivel a szerb állam 10 millió dinár (egymillió pengő) vérdíjat tűzött ki a fejére, már évek óta ismeretlen helyen tartózkodik. Csak a legközvetlenebb vezérkara tudja időről-időre való tartózkodási helyét s maga a bulgár állam sem tudja soha, hogy pillanatnyilag hol tartózkodik, ő a forradalmi mozgalom vezére és abszolút irányítója. Az anyagi eszközök rendszeres adózás útján állnak elő. A makedón vidéken az állami adó beszedői, akik egyben a komité megbízottjai is, rendes nyugta ellenében az állami adó 6%-át szedik be a komité céljára, amit aztán a makedón komité rendelkezésére bocsátanak. Ha ez az összeg olykor nem elég, akkor a komité egyeseket szokott megkérni, hogy támogassa bizonyos összeggel a komitét. A megkérdezettek sohasem szoktak kitérni a kérés teljesítése elől. Ami pedig a gyilkosságokat illeti, ebben az ügyben is a komité intézkedik. Ez jelöli ki a szerb vagy görög területen elkövetendő merényletek tetteseit, vagy a belföldi pártvillongások során esedékessé váló gyilkosságok tetteseit és áldozatait is. A merénylet elkövetésére felszólítottak nincs módja a jelölés elől kitérni, nagyon jól tudja azt, hogy ezzel saját magát ítélné halálra. A tettesnek megmutatják az áldozatot, akit aztán napokon át nyomon követ. Ez alatt az idő alatt negyedóránként figyelmeztetik általa talán sohasem látott emberek, hogy a tettet végre kell hajtania. Az állandó nyomonkövetés és a kíméletlen állandó szuggesztió nem mulasztja el a hatását. A harmadik-negyedik napon az áldozatot nyílt utcán, minél nagyobb tumultusban a kijelölt tettes homlokra lövi. A Proto-

geroff-párti merénylőket utól szokta érni az igazságszolgáltatás megtorlása. A Mihajloff embereit úgy hírlík, néhány hónap múlva kiszabadítják a társaik.

A már elmondott szófiai élmények után és fentiek ismeretében indultam ki többedmagammal a bulgár-szerb határ megtekintésére. Társaságunkban a németeken, amerikaiakon, hollandokon és ukránokon kívül horvát és albán emigránsok is lévén, a hangulat erősen szerb-ellenes volt. Életemben nem fogom a legkülönbözőbb nyelveken annyit hallani a forradalom és felszabadítás emlegetését, mint ezeken a napokon. A közbeeső városkákban, falukban az elmaradhatatlan üdvözlések és nemzeti panaszok fogadtak. A vidék változatos, itt-ott Svájcot megszegeyenítően szép. Az erősen kulturálódó Küsztendil után egyetlen falu s utána arra leszünk figyelmesek, hogy a környező hegy-és dombháton a stratégiai pontokon beton őrházak néznek reánk. Autóbuszaink fűvel benőtt, forgalomtól elszokott úton kapaszkodnak fel a határ felé. Egy nyomorúságos ház, amely körül kövekből primitíven összetakolt mellvéd és harántfedezék húzódik, a bolgár határőrség öt emberének szállása. Szemben modern beton őrtorony és a kettő között — soha el nem feledhető kép — négy méter széles s végeláthatatlan drótsövény kúszik tova a hegyháton mindkét irányban. A bulgár és szerb határ átjárhatatlan. A szerbek négy méter széles drótsövényel zárták el egymástól a szabad és a szerb megszállás alatt élő bulgárokat. A drótsövény mellett 800—1000 lépésenként egy-egy beton őrház, őrtorony. Mindegyikben 30—100 főnyi szerb őrség. Éjjel dróton futó kutyák cirkálnak a drótsövény mentén s itt-ott rejtett rókalyukak tájtják éhes torkukat arra, aki mégis megkísérti a határ átlépését. Ez a háborúra emlékeztető kegyetlen határ 400 kilométer hosszú és öt-öt kilométer mélységben háromszor ismétlődik meg. A drótsövényen túl 8—10 éves gyerek legeltette kecskenyáját. Átszólunk szerbül, majd bulgáru. A fiúcska meg sem rezzen. Ránk sem néz, egykedvűen megy tovább, mintha süket volna. JÓI tudja, hogy a határon nem szabad átbeszélnie s életével játszanék, ha engedne a kísértésnek. Alig értünk fel a határra, a legközelebbi őrtorony teteje benépesült látcsövező szerb katonákkal s kevéssel utóbb a legközelebbi őrházból fegyveres szerb szakasz jön futólépésben s kifejlik velünk szemben a drótsövény oldalán. 1933. évi június havában éltem ezt át, tizenöt évvel a háború után.

Jugoszlávia így védi egységét keletre a bulgár-makedón aspirációkkal szemben. Bulgária viszont hadi állapotot tart fenn a határ közepében. Délután meghallgattam egy hadbíróági tárgyalást Küsztendilben, hadbíróági tárgyalást egy hallopási ügyben!

És amilyen a határ, olyan az élet is ezen a dróttal, vérebbel, katonákkal biztosított határon túl. Nincs egyetlen bulgár nyelvű iskola Jugoszláviában. Tilos a bulgár nyelv az egyházi életben és a közéletben egyaránt. A legsötétebb erőszak és elnyomás uralkodik és igyekszik megsemmisíteni a makedónságot. Olykor a makedón forradalmi komité egy-egy határincidenst provokál, egy-egy merényletet követ el exponált szerb elnyomók ellen s ezek a balkáni hőstettek nemzetet lelkesítő eposzként terjednek és élnek tovább az elnyomott makedón-

ság ajkán. A féktelen elnyomás és a féktelen szabadságvágy szenvedélyekkel teli földrésze ez a gyönyörű, szépségében is szeszélyesen féktelen vidék.

A drótsövénnyel egyetlen kapu szakítja meg. Egyik oldalán „Jugoszlávia“, a másikon „Makedónia“ (nem Bulgária) a felírás. Ez a kapu is kihegyezett vasrudakból áll s 1919 óta mindössze négyszer nyílt meg. Először egy német herceg, egyszer egy Rockefeller-bizottság, egyszer egy görög diplomáciai futár s egyszer a Citroen-autótábor előtt nyílt meg ez a rideg kapu. Különben csak az Orient-expresszen lehet átlépni a szerb-bulgár határt. Ennek a láttán még a mi lehetetlen határviszonyaink ferdesége is eltörpülnek.

Ez a határ sok mindent megmagyarázott nekem. Megmagyarázta azt a fanatizmust, amellyel a biztos halálnak eljegyzett kijelölt makedónok kiprovokálnak olykor egy-egy határincidenst, hogy halálukkal bizodalmit izén jenek át testvéreiknek. Megmagyarázta azt, hogy itt el kell tekintenünk az európai erkölctől és eszközöktől. Külön világ ez, külön joggal és erkölccsel. Ez az a Balkán, amelyről annyit olvastam, hallottam, de érzéklni csak most érzékelttem először. Ilyen határokkal szemben nem lehet más irredentát csinálni, mint aminőt a makedón komité csinál. Eredményes csak ez lehet.

A határjárás után makedón városokat és falukat jártunk be s az éjszakát a közel háromezer méteres Rilahegység rejtekein meghúzódo csodálatos világú Rila-kolostorban töltöttük. Az első nap több mint 300 kilométert autóztunk be s élménytől fáradtan hajtottuk fejünk álomra a júniusi éjszakában nekünk oly szokatlan magas-havasi levegőben.

Az igazi élményt a következő nap hozta meg. Ekkor a bulgár Makedónia fővárosát, Goma Djumáját kerestük fel. Útközben mindenütt megisméltődött a meleg és erősen irredenta ízű fogadtatás, amely legtöbbször heves horvát-albán-makedón testvéresülési ünneppé szélesedett ki. Közben hol az egyik, hol a másik velünk jövő vezető makedón fiatalabb évjáratú politikussal beszélgettem el s ennek kapcsán egyre érdekesebben bontakozott ki előttem a forradalmi komité hatalma. Ma már a makedón vidéken például Mihajloif jelöli ki a képviselőket. Igen figyelemre méltó az a törekvés, amellyel Mihajloif a makedón vidék közbiztonságát akarja biztosítani. Még nemrégiben is több rablóbanda garázdálkodott a makedón vidékén éppúgy, mint Bulgária más vidékein még ma is. Mihajloif ezekkel szemben is felvette a kíméletlen harcot. Egyízben egy gazdag kereskedőt gyilkolt le és fosztott ki egy bandita. A gyilkosság után két óra múlva a tettes már a makedón komité kezén volt és újabb félóra múlva már ki is végeztetett. Egy másik esetben a rablók a hivatalos bulgár igazságszolgáltatás kezére kerültek. A komité a rabokat megszöktette a bulgár börtönből és saját hatáskörében ítélte halálra és végeztette ki. Ma valóban a makedón vidék a legbiztonságosabb. A rablóvilág megszűnt és a Protogeroff-párti merénylők nem merészkednek a makedón vidékre. Inkább a fővárosban intézik el a maguk ügyeit.

Djumaja előtt motorkerékpárosok jöttek autóbuszaink elé. Valóságos fedezet alatt vonulunk be a makedón „fővárosba“, ahol a nemzet vendégeként fogadnak minket. Különben már tegnap óta ott dísz-

lik mindannyiunk gomblyukában a makedón forradalom nemzetiszínű kokárdája: a fekete-vörös rózsetta.

A tisztikaszinóban tartott nagy ebéd alatt félrebívtam a komité egyik megbízottja és közölte, hogy az illegitim Makedónia láthatatlan, mindig bujdosó vezére, Ivan Mihajloff délután negyedmagammal fogadni fog. A nem remélt találkozás élményének izgalma fogott el. Ebéd után négyünket sétálni vittek a városba. Hol kikerültünk a mezőkre, hol pedig vissza-visszatértünk a város szélére. Végül magunk sem tudtuk, merről jöttünk. Egy árnyas és barátságos házba vezetett végül is németül beszélő vezetőnk Nikola Boschinoff. A fiatalabb generáció már németül beszél. Az idősebbek, akik a háború előtt franciául tanultak, a háború óta nem beszélnek franciául. A franciában látják „Makedónia gyilkosát“. Az európaián berendezett fogadószobában leülünk. Vezetőnk cukorban eltett zöld fügét talál, majd pompás zamatú török feketét. Telnek a negyedórák. Végre vezetőnk búcsúzik, a meggyilkolt Efftimoff utóda jön, Dimitri Czileff a „La Macédoine“ szerkesztője. Franciául és németül beszél. Kevés külpolitikailag iskolázottabb és tájékozottabb emberrel találkoztam eddig. Érdekes beszélgetés kezdődött. A makedón kérdés külpolitikája iránt érdeklődtem először.

Először a kettős: legitim és illegitim makedón szervezet felépítését ismertette, majd rátért a külpolitikai helyzetre. Hangsúlyozta, hogy a francia túlsúlynak feltétlenül szüksége van a kisantanttra. Románia a szovjetveszély miatt páholyban ül, mert mögötte van ezért egész Európa. A francia és olasz ellentét Jugoszlávia körül csap össze. Olaszország csak akkor tudja ellensúlyozni Franciaországot, ha a kisantantot megbontja. Ezért tekinthető Jugoszlávia a francia és olasz ellentét sarkpontjának. A makedón mozgalom jugoszlávellenes. Ebből következőleg Olaszországnak érdeke lenne, hogy támogassa a makedón törekvéseket. Viszont Olaszországnak sajátos bulgár politikája is lévén, ez a támogatás nem megy túl az erkölcsi támogatás határan.

Megkérdeztem, hogy mi a makedón mozgalom célja. Kertelés nélküli választ kaptam független és önálló Makedónia, amely vámközösségben lenne Bulgáriával. Kérésre kirajzolta Czileff a nálam levő térképre a makedón igények határát. Bulgária ezek szerint alig veszítene valamit területileg, viszont Jugoszlávia és Görögország tekintélyes területi veszteséget szenvedne.

„Bulgária etnikai alapon — mondta Czileff — alig terjeszkedhetnék nyugatra. Makedóniát mi viszont Svájcnak szánjuk, ahol a kisebbségi jogok teljes méltánylásával együtt élnének makedónok, görög és szerb szigetek és albánok is. Ezzel a bulgár nyelvű kultúrát száz kilométerekkel tudnánk nyugatabbra vinni.“

Ez a mondat értette meg, hogy végül is miért tűri Bulgária az illegitim Makedóniát. Mert annak célja végül is a nyugatra törő bulgár imperializmust is szolgálja a megokolt makedón irredentán kívül. Makedónia megvalósulása és a makedón-bulgár vámunió biztosítaná végre a balkáni túlsúlyt a sokszor kismizett bolgarság számára.

A legközelebbi világháborúra és a jugoszláv hadsereg háborús értékére került a beszéd sora. Meggyőződéssel hirdette Czileff, hogy

a legközelebbi világháborút a makedón fogja kirobbantani, hogy elismertesse az igazát a világgal. Hangsúlyozta, hogy a makedón mozgalom először a görög vidékek ellen irányult, de mintegy öt éve a gyengébb ellenfél, a szerb ellen fordult.

Több mint egy óra múlva Czileffet Mladen Philipppofif váltotta fel. Philipppofif és Kolaroff tartoznak a fiatalabb évjáratokból Mihajlofif legszemélyesebb hívei közé. Utóbbi Szófiában fogadott bennünket. Philipppofif kivezetett minket az országútra. Egy fekete luxusautó jött felénk, amely csak lelassított, amikor beszálltunk s elindult velünk életem legérdekesebb találkozására felé. Gyors és elég hosszú utazás után egy kecskenyáj állta útunkat az országúton. Egy megfigyelő őr, mondta a mord kinézésű pásztorra Philipppofif. Mihajlofif legkülső védőöve ilyen körbe legelésző nyájláncból áll. Leszálltunk. Egy szótalan ember jött elő s vezetett tovább. Előbb egy vízmosásos oldalon ereszkedtünk le, majd egy hegyoldalt másztunk meg. Újabb lanka következett. Egyszerre fegyveres öröket vettünk észre s az örök gyűrűjében mintegy 10 méterre ott állt egy gyümölcsfa alatt a láthatatlan ember, a makedón néprajongás szemként tisztelt hőse, egy reménybeli ország feltétlen ura: Ivan Mihajlofif. Felénk lépett, bemutatkozás, kézzorítás, aztán leültünk az előkészített székekre.

Mihajlofif életem legnagyobb csalódása volt. Szakállas, ijesztő látványú embert vártam, mint aminőket a küsztevidi makedón kaszinó falán láttam, amelyik galériában egy sem volt már élő s mind erőszakkal halt meg a makedón szabadságért. Ezzel szemben egy okos, nyílt szemű megnyerő arcú fiatal ember fogadott minket. Az első igazi nagyvonalú és megjelenésében is európeér Bulgáriában. Érdekes arcán a sokat aggódó és mély gondokkal terhelt gondolkozó fő kifejezései ülnek. Gyorsan reagál a kérdésekre, viszont pillanatnyi késedelem nélkül és mégis meggondoltan válaszol a legmeglepőbb kérdésekre, mintha naponként állná a hírlapírók rohamát. Az a két és fél óra, amit vele töltöttem, mindig a legkellemesebb emlékem lesz s az a fénykép, amelyet a lemenő nap utolsó sugarainál csináltam róla, rendkívül érdekes bulgáriai felvételeim legkedvesebbje marad számunkra.

Mihajlofif jól ismeri a magyarokat, több magyar barátja van s maga is többször megfordult Budapesten. A magyarságot kettőért becsüli nagyra: azért a céltudatos propagandáért, amelyet igazáért folytat és amellyel a legitim makedón mozgalomnak is példát mutat, s a revíziós mozgalom megindításáért, melytől Mihajlofif az új Európa felé való megindulást várja.

Kérdésemre, hogyan lett forradalmár, nevetve mondja, hogy a legtermészetesebb úton. Zürichben volt jogász. A balkánháború idején hazajött és mint katona küzdött a makedón szabadságért. Amikor a háborúk végetértek és a makedón szabadság ügye elveszett, a makedón nép nem kötött békét, ő és nemzete tehát folytatja a harcot most már az illegitim fronton, de a régi célért.

„A magyarság“—mondta — „nem harcolhat a maga elvesztett véreiért illegitim eszközökkel. Számára a kultúra harca maradt meg az iskolákért és a magyar kultúra fennmaradásáért. Viszont a makedón

kultúráért és iskoláért mi nem harcolhatunk a maguk európai eszközeivel. A magyar kisebbségek sorsa nem jó, de mégis 90%-kal jobb, mint a makedón kisebbségé. A szerb elnyomás és a balkáni erkölcsű uralom ellen csak balkáni eszközökkel lehet küzdeni. Csak tettek rázzák fel a mi népünket s csak tettek félemlítik meg a zsarnokot.“

Megkérdeztem, hogy helyesli-e, hisz ő rendeli el, a véres eseményeket?

„Ne feledje el,“ felelte, „hogy a Balkánon más erkölcsök vannak és ne felejtsem el egyet: Makedónia szabadsága egy olyan tartozás, amellyel Európa tartozik nekünk. Ha a hitelező nem követeli az adóstól a tartozást, ha nem figyelmezteti a tartozásra, akkor bizonyos idő múlva az elévül. Ha mi nem figyelmeztetjük időről-időre Európát arra, hogy nekünk követelésünk van, akkor egy újabb világrendezőskor megint ki fognak nullázni. Ezeket a véres eseményeket három indokolja: a szerb mentálitás, a balkáni temperamentum és az állandó appellálás Európa lelkiismeretére.“

Milyen a viszony a kommunizmussal? — kérdeztem.

„A bolsevizmus ott diadalmaskodik, ahol nagy a nyomor. A makedón kisebbség nagy nyomorban él, de a kommunizmustól visszartartja nemzeti érzése, irredentizmusa. Ezért ellensége a mozgalmunknak a bolsevizmus. Elég ha Todor Alexandroff és Simon Efitimoff meggyilkolását idézem, mert mindkettőnek számos magyar barátja volt. Mind a két esetben kommunista pénz és kéz is közreműködött halálukban. A hivatalos Bulgária csak teoretikus ellensége a bolsevizmusnak, mert felhasználja azt a makedón mozgalom ellensúlyozására.“

Ezzel kapcsolatban részletesen kitért a bulgáriai belpolitikai helyzet ecsetelésére, amely azonban nem kívánczik sajtó alá. Általában beszélgetésünk anyaga inkább egy intim emlékirat lapjaira kívánczik, mint a nagy nyilvánosság elé.

Búcsúzás előtt megkérdeztem, hogy hisz-e abban, hogy a revíziós törekvések és a makedón felszabadulási mozgalom békésen eléri a célját. Nevetve felelt:

„Ön historikus“—mondta — „s kérдем Öntől, látott-e már nemzetet, amely önként lemondott birtokairól? Egy török közmondást kell idéznem: amit vérrel vettünk, azt csak vérrel adjuk. Ezért van szükség a mi illegális harcunkra. Ali nap-nap után vérrel váltjuk meg a jövő szabad Makedóniáját.“

Az este lassan rálopta magát a tájékra. A beszélgetés melegében csak most vettem észre, hogy félkörben, tíz-tizenkét lépésre több ór ült velünk szemben ölükbe vett készen tartott fegyverekkel. Őrizték a vezért. Egy meggondolatlan mozdulatunk veszélybe sodorhatott volna minket. Miután Ivan Mihajloff szavai nyomán élesen kirajzolódott előttünk az egész hatalmas és átütő erejű, európai jelentőségű makedón mozgalom képe, búcsút vettünk a vezértől, kinek a tízmillió dináros vérdíj miatt lopva kell őriznie a maga életét népe jövőjéért. Elbúcsúztunk s Mihajloff még el is kísért egy darabig. Egy ór visszavezetett. Az autó robogott velünk vissza Djumajába. A város végén már izgatott emberek fogadtak. Feltűnt, hogy oly soká voltunk a

vezérnél. Valósággal fellélekeztek, amikor megláttak minket s főleg Philippoffot, látva, hogy nincs baj.

Autóbuszaink ekkor már rég Szófia felé haladtak. Djumájában kellett vacsoráznunk. Amint utóbb kisült, utánunk még a két horvát emigránst fogadta Mihajloff, de már egészen más vidéken. Kétszer senki sem látja őt egy helyen.

Éjfél körül indultunk vissza négyen, Philippoff és a két horvát Szófiába. Mihajloff luxusautója röpített a főváros felé. Alig mentünk fél órát, a kocsit hirtelen megállt. Kinéztem: jobbról-balról két-két egyenruhás komitácsi tartotta ránk feltűzött szuronyú fegyverét. A háború óta nem álltam fegyverek előtt. Első gondolatom az volt, hogy ha ezek Protogeroff-pártiak és tudják, hogy délután hol voltunk, aligha fogok beszámolni élményeimről a Magyar Szemle olvasóinak. Szerencsénkre Mihajloff katonái voltak. Úgy látszik, hogy bekerültünk Mihajloff tartózkodási körzetébe, amelyen belül, amint később másoktól hallottam, mindenkit igazoltatnak 8—10 kilométeres körben is. Amikor megtudták, hogy honnan jövünk, lelkes „Hurráival” bocsátottak útnak. Én megragadtam az alkalmat és lelkesen kezeltem az én oldatomon álló két komitácsival. Először s valószínűen utoljára az életben. Pár perc múlva a horvátok kipróbálták a revolvereiket, hogy ismételnék-e. ők már ismerik a balkáni szokásokat. Mi erre nem gondoltunk.

Később még egy illegitim járőrrel találkoztunk, de az már nem igazoltatott. Az már felismerte a kocsit.

A reggeli nap pirkadásakor értünk szófiai szállásunkra tele a feledhetetlen 48 óra minden benyomásával. Valami olyant éltünk meg, ami igazán csak a véletlen kiváltságosainak adatik meg s Európa olyan tűzfészkebe néztünk bele, amelyből új világbonnyodalmak szikráját lobbanthatja ki a láthatatlan vezér elhatározása, azé az emberé, aki európaiilag művelt elmével, de tudatosan balkáni erkölccsel vezeti nemzetét az egész világ ellenéljen a szabadság reménye felé.

Mikor elhagytam Bulgáriát, állandóan az a kérdés kínzott, vajjon az életben vagy a gyilkossági rovatban fogok-e legközelebb találkozni ezekkel a fanatikus szabadsághősökkel, Európa szabadlegényeivel.

Húsznál több könyvet és röpiratot hoztam magammal, amely mind a makedón kérdéssel foglalkozik, de mindennél mélyebb betekintést jelentett ennek a pár napnak személyes élménye.

Azóta hiszem és vallom, hogy a makedón kérdés Európa egyik legfontosabb kérdése. Csak egy nagyhatalomnak kell jelentkezni, amely a makedón kérdést a maga igazának serpenyőjébe dobja. Ez a makedónoknak is a legnagyobb reménye. Viszont arról is meggyőződtem, hogy Jugoszlávia az olasz-albán, horvát, makedón gyűrűben nem érezheti magát a legkívánatosabb biztonságban. A drótsövényekből megértettem a makedón mozgalmat, hogy később a makedón mozgalom magyarázza meg a drótsövényeket.

Makedónia, ismeretlen, idegen világ. Most láttam, hogy mi mennyire Európa vagyunk ...